

Bitka na Katalaunskim poljima

451. godine

Vladimir Posavec

Privatna klasična gimnazija, Zagreb

Nakon pobjede kršćanstva u vrijeme Teodozija I., usporedno sa sveopćom krizom antičkog svijeta i propadanjem rimske države mijenjaju se i pristup i interes u pisanju povijesti pa dominantan način povijesnog rada u to doba postaju brevijariji i kronike. Sačuvan je priličan broj kronika, ali po samoj definiciji glavno im je obilježje šturost. Osim toga, glavna je svrha od samog početka kroničarstva, koje se u stvari može nazvati i kršćanskim izumom, bila prikazati ljudsku povijest u njezinoj ovisnosti o Bogu i dokazati nadmoć kršćanske kronologije naspram poganske historiografije. Stoga se od kroničarskih bilježaka teško može očekivati detaljniji opis događaja. Jednako tako, neke su od kronika bile izrazito lokalnog karaktera pa se u najvećoj mjeri autori ili bave provincijskim zbivanjima ili su njima najbolje upoznati.

Neki su pisci ipak znatno odskakali od opće razine svoga vremena poput Priska iz Panija u Trakiji (o. 420 – poslije 474), autora istočnorimske povijesti u šest knjiga čiji nam naslov nije sačuvan. Djelo je, pretpostavlja se, obuhvaćalo vrijeme od 411. do 474, no, nažalost, sačuvano je samo u fragmentima koji se odnose na razdoblje od 433. do 471. godine. Prisk je bio suvremenik hnskoga kralja Atila i čak je bio i članom istočnorimskog poslanstva na Atilin dvor. Sačuvani fragmenti važan su izvor za povijest Huna i njihove odnose s Istočnim i Zapadnim Rimskim Carstvom, ali Priskov opis bitke na Katalaunskim poljima, na žalost, nije sačuvan.

Velike je dijelove Priskove povijesti preuzeo Jordan, istočnorimski povjesničar iz 6. stoljeća, najvjerojatnije gotskog porijekla, autor dvaju djela, gotске (*De Origine Actibusque Getarum* ili skraćeno *Getica*) i rimske povijesti (*Romana*). Jordanova je *Gotska povijest*, u kojoj je opisana bitka na Katalaunskim poljima, temeljena na danas izgubljenoj Kasiodorovoj *Gotskoj povijesti*, a kao izvor, na žalost, dosta je nepouzdana, no Jordanov je opis bitke najopsežniji i najdetaljniji od svih sačuvanih izvora.

Suvremenik zbivanja bio je i Hidacije (394–470) iz Lemike u Galeciji, biskup grada Akve Flavije. Njegova kronika, pisana kao nastavak Jeronimove kronike, kao izvor najvažnija za područje Hispanije i Galije, donosi i važne podatke vezane za zbivanja na carskim dvorovima oba Carstva.

Prosper Tiron (o. 390 – o. 455), poznat i kao Tiron Akvitanski, također je bio suvremenik bitke i autor Kronike (*Epitoma chronicon*) do 455. godine u kojoj je,

detaljnije obrađujući političke događaje, pokrio Atiline pohode na Galiju 451. i Italiju 452. godine.

Uz navedene izvore bitku spominju također i *Galska kronika* iz 511. godine nepoznatog autora, zatim Grgur iz Toursa (538–594), poznat i kao otac francuske historiografije, Izidor iz Sevilje (o. 560–636) te još neke kasnoantičke kronike, a opisuje ju i Pavao Đakon (o. 720 – o. 799) u svojoj *Rimskoj povijesti*. Zanimljivo je, međutim, da bitku uopće ne spominje istočnorimski kroničar Komes Marcelin, inače dobro upućen u zbivanja na Zapadu, pri čemu ne propušta navesti Atilino razaranje Akvileje 452. godine.¹

Europske su provincije Zapadnog i Istočnog Rimskog Carstva u prvoj polovici V. stoljeća bile teško pogođene stalnim provalama Huna koji su do tridesetih godina podložili razna plemena na prostoru od Volge na istoku do današnje srednje Njemačke na zapadu, sa središtem vlasti u Panoniji. Kad je 445. godine vladarom Huna postao Atila, hunski su napadi na Istočno Carstvo postali gotovo svakodnevna pojava. Zajedno s Hunima napadali su Kazari, Anti, Gepidi, Ostrogoti, Alani, Kvadi i drugi narodi pod vlašću Huna.

Na zapadnom prijestolju nalazio se tada mladi Valentinijan III. (425–455), sin Gale Placidije, sestre istočnog cara Teodozija II. (408–450), no umjesto Valentinijana državom su upravljali Gala Placidija i moćni namjesnik i vojni zapovjednik Aecije (390–454). Njegova je moć proizlazila iz činjenice što je mladost proveo kao talac na hunskom dvoru i bio s hunskim kraljem u prijateljskim odnosima. Tijekom građanskog rata za vlast u Zapadnom Carstvu između uzurpatora Ivana i Gale Placidije 424. godine, Aecije je na čelu vojske od 60.000 barbara, uglavnom Huna, krenuo u Italiju da podrži Ivana. Nije stigao na vrijeme kako bi mu pomogao jer je Ivan ubijen, ali je Aeciju vojna snaga kojom je zapovijedao omogućila da od Gale Placidije iznudi za sebe vrhovno zapovjedništvo u Galiji.

Položaj Zapadnog Carstva u to doba postajao je sve teži. Vandali su 439. godine s lakoćom zauzeli Afriku iz koje je vojska prije toga povučena zbog građanskog rata u Italiji. Hispanija i dio južne Galije bili su pod vlašću Sveba i Vizigota. Sjeverna Galija bila je u rukama Franaka, koji su, iako formalno federati carske vlasti, koristili rimske nevolje i pod vodstvom kralja Klodiona polako prodirali na jug prema rijeci Somi. U današnjem Alzaceu smjestili su se Alamani, a južno od njih Burgundi. Kad se prilikom Valentinijanova vjenčanja s Eudoksijom, kćeri istočnog cara Teodozija II., 437. godine Gala Placidija odrekla Iliričke prefektore u korist Istočnog Carstva, Valentinijanova vlast bila je svedena samo na Italiju i Dalmaciju te središnju i dio južne Galije.

Do polovice V. stoljeća hunski su napadi bili usmjereni ponajprije na istočno Rimsko Carstvo jer je ono bilo bogatije, a ne bi trebalo dvojiti da je Atilin cilj

¹ Marcel. Com. Chron. s.a. 452.

bio Konstantinopol. Povremeni mirovni ugovori s Atilom bili su uz ponižavajuće uvjete praćeni plaćanjem golemoga godišnjeg danka u zlatu i skupim darovima, pa mu je Zapadno Carstvo tako dodijelilo čast *magister militum*, a Istočno Carstvo titulu *basileus*. Prema mirovnom ugovoru sklopljenom 434. godine u Margu (danas Požarevac) istočni car Teodozije II. obvezao se na povišenje godišnjeg tributa u zlatu s prijašnjih 150 na 300 kilograma. Zbog neizvršavanja ugovornih obaveza Huni su 441. godine ponovno napali Istočno Carstvo i tom su prigodom razoreni Sirmij (danas Sremska Mitrovica), Singidun (danas Beograd), Margo, Nais (danas Niš) i Serdika (danas Sofija). Nakon poraza carske vojske Huni su opsjeli Konstantinopol, nakon čega je novim ugovorom tribut povećan na 900 kilograma zlata. Tribut je povećan i prilikom novoga Atilina napada 447. godine. Novi iznos nije poznat, ali se pretpostavlja da je količina zlata koju je Carstvo moralo plaćati utrostručena.

Nakon smrti Teodozija II. 450. godine novi je car Marcijan (450–457) zajedno s Valentinijanom III. složno odbio daljnje plaćanje danka. Zbog čega se Atila umjesto novog napada na Istočno Carstvo, kao što su to Huni do tada radili, okrenuo Zapadu, nije sasvim jasno. Sačuvane vijesti vrlo su nepouzdanе i kontradiktorne. Prema Jordanu, Atilu je namamio vandalski kralj Genzerik kako bi poveo rat protiv Vizigota pokušavajući istodobno zavladati Vizigote i Rimljane, dakako iz vlastitih interesa.² Čini se da Jordanov opis zbivanja ima malo veze s Priskom i da Jordan u stvari projicira suvremena zbivanja u Atilino vrijeme.

Iz Priskovih fragmenata razvidna je sasvim drugačija situacija.³ Starija sestra cara Valentinijana Justa Grata Honorija bratovom je ženidbom izgubila utjecaj i bilo joj je uskraćeno pravo udaje s obzirom da bi njezin suprug mogao pretendirati na suvladarski položaj. Nakon niza spleta protjerana je iz carske palače, oduzet joj je naslov *augusta* i prisilno je zaručena za bogatog senatora Flavija Basa Herkulana za kojega je Valentinijan vjerovao da se neće uplesti u ikakve dvorske spletke. Nezadovoljna time Honorija je potajno poslala eunuha da pozove Atilu u Italiju protiv njezina brata Valentinijana.⁴

Kako god bilo, u rano proljeće 451. godine Atila je na čelu goleme vojske sastavljene od brojnih naroda pod njegovom vlašću napao Galiju i opustošio više gradova.⁵ Dok je opsjedao Orléans (rim. *Cenabum*, od 3. st. *Urbs Aurelianorum*, od 9. st. *Aurelianum*), gradu je u pomoć stigla velika vojska sastavljena od rimskih regularnih trupa i brojnih germanskih naroda kao saveznika. Rimskom savezničkom vojskom zapovijedali su zajedno rimski patricij Aecije i kralj Vizigota

² Iord. *Get.* XXXVI, 184.

³ Prisc. *fr.* 3.

⁴ Iord. *Get.* XLII, 224.

⁵ Isidor, *Historia de regibus Gothorum, Wandalorum et Suevorum*, 25; *Prosperi Tironis Epitoma chronicon*, 481–482, 1364; Hydat. *Chron.*, 26, 150, s.a. 452.

Teodorik. Vizigotska vojska bila je, uostalom, najbrojnija u savezničkim snagama. Dvije snažne armije potom su se sukobile u blizini, na Katalaunskim poljima, da bi nakon krvave bitke Atilina vojska napustila Galiju i vratila se u Panoniju.

Bitka na Katalaunskim poljima eklatantan je primjer značajnog povijesnog događaja, u ovom slučaju velike bitke, o kojem postoji dosta informacija, ali se malo toga može reći s velikom dozom sigurnosti. Precizna lokacija bitke još je uvijek predmet spora povjesničara, nepoznat je njezin točan datum, broj vojnika kao i broj žrtava, a nije moguće pouzdano utvrditi niti rezultat sukoba. Jednako tako, ne može se sa sigurnošću odrediti konkretan povod srazu dviju velikih vojski baš kao ni prave posljedice bitke. Razlog je tome, naravno, oskudan i nepouzdan izvorni materijal.

Najprecizniju lokaciju bitke, ako je vjerovati tome izvoru, donose *Kopenhagenski dodaci Prosperu (u tekstu)*: „borilo se kod petog miljokaza od Treka na mjestu nazvanom Maursko polje u Kampaniji.”⁶ Ime Trek odnosi se nedvojbeno na grad *Augustobona Tricassium* (danas Troyes), tada važno prometno raskrižje. Slično ime Trik donosi i *Galska kronika* iz 511.⁷ Od Jordana, pak, saznajemo izrijekom da se Katalaunska polja nazivaju i Maurijačkim i da sežu sto milja u dužinu i sedamdeset milja u širinu, pri čemu, kaže Jordan, galska milja mjeri oko tisuću i petsto koraka.⁸ Jordan doslovno smješta bojište na tako golem prostor kad kaže da je „taj komad zemlje postao borilištem bezbrojnim narodima.”⁹ Hidacije, pak, navodi da se bitka vodila kod grada Mertida.¹⁰ Točno mjesto bitke i danas je nepoznanica, ali uglavnom se smatra da se nalazilo negdje u okolici grada Châlons-en-Champagne (rim. *Catalaunum*) ili Troyes (rim. *Augustobona Tricassium*), iako ima i novijih prijedloga lokacije. Informacije u ostalim spomenutim kronikama izrazito su kratke i ne donose dodatnih vrijednih podataka.

Koliko je moguće iščitati iz sačuvanog izvornog materijala, Atila je poveo vojsku i ušao u Galiju uoči Uskrša¹¹ te razorio grad *Mettis* (danas Metz). Pohodu je prethodila podla, ali dobro osmišljena diplomatska akcija kojoj je bio cilj zavaditi Vizigote i rimsku vlast.¹² Kralj Huna uputio je, naime, poslanstvo zapadnom caru Valentinijanu „...sijući razdor između Gota i Rimljana...”, a na isti način poslao je pisma vizigotskom kralju Teodoriku „...pozivajući ga da se povuče iz

⁶ *Additamenta ad Prosp. Havn. (in textu)*, 301–302, s.a. 451: ... *ocurreret pugnatumque est in quinto miliario de Treca loco nuncupato Maurica in eo Campania.*

⁷ *Chron. Gall. A. DXI.*, 615: ... *contra Attilam regem Hugnorum Tricassis pignat loco Mauriacos, ...*

⁸ *Iord. Get. XXXVI*, 192: *Convenitur itaque in Campos Catalaunicos, qui et Mauriaci nominantur, centum leuvas, ut Galli vocant, in longum tenentes et septuaginta in latum.*

⁹ *Iord. Get.*, XXXVI, 192: *Fit ergo area innumerabilium populorum pars illa terrarum.*

¹⁰ *Hydat. Chron.* 26, 150. s.a. 452: ... *in campis Catalaunicis, haud longe de civitate quam effregerant, Mertis, ...*

¹¹ *Greg. Turon. Historia* II, 6.

¹² *Iord. Get. XXXVI*, 185–186; *Paul. Diac. XIV*, 3.

saveza s Rimljanima...”.¹³ Epizodu slično opisuje i Pavao Đakon, ali on se koristio Jordanovim djelom kao izvorom. Jedina je razlika što Jordan navodi kako je poslanike koji su trebali pridobiti Teodorika da održi savezništvo s Rimom protiv Atila poslao Valentinijan, dok Pavao Đakon to pripisuje Aeciju¹⁴ što će vjerojatno biti i bliže istini. Aecije je uložio golem napor i nevjerojatnu energiju ne bi li protiv Atila okupio što veću koaliciju raznih germanskih naroda, a to potvrđuju i sačuvane vijesti.¹⁵

Osim što je najdulji, Jordanov je opis same bitke i najdetaljniji i čini se da ga u osnovi ne treba dovoditi u pitanje. Dok je Atila pustošio galske gradove, Aecije je gorljivo okupljao savezničke snage. Brojke nam, naravno, nedostaju, ali najveći broj ratnika činili su Vizigoti¹⁶ kojima su zapovijedali kralj Teodorik i njegov sin Torismund, dok su ostala četiri Teodorikova sina ostala u Tolosi (danas Toulouse). Osim Teodorikovih Vizigota kao rimski saveznici Aecijevu vojsku činili su Franci, Sarmati, Armoričani, Litičani, Burgundi, Sasi, Riparijci, Olibrioni i „...neki drugi keltski i germanski narodi.”¹⁷

Prijelomnim trenutkom Atilina galskog pohoda može se smatrati hunska opsada Orléansa (*Aureliani*), dobro utvrđenoga grada koji se nalazio na prostoru koji su kontrolirali Alani i čiji je kralj Sanguiban namjeravao predati grad Atili. Aecije i Teodorik to su spriječili dobro utvrdivši grad pouzdanom vojnom posadom. Kad je grad već bio praktički pred padom, u pomoć su pristigle savezničke snage predvođene Aecijem i Teodorikom.¹⁸ Atila je morao napustiti opsadu i uzmaknuti do Maurijačkog polja gdje se pripremao za bitku.¹⁹ Prema Jordanu, Atila se, zapanjen činjenicom da se i Sanguibanovi Alani nalaze među Aecijevim vojnicima, bojao započeti bitku, ali su ga ohrabрили vračevi proricanjem da će glavni vođa neprijatelja pasti u bitki. Atila se nadao da bi to mogao biti Aecije, ali ipak se nije usudio započeti bitku prije kasnog popodneva (oko devetog sata) nadajući se da će mu u slučaju uzmaka noć koja se približavala biti od pomoći.²⁰

Središnje mjesto bitke bilo je nagnut brijeg s izbočinom koja je prerastala u uzdignuto brdo i obje vojske su željele zauzeti taj vrhunac jer je položaj donosio nemalu prednost strani koja bi ga držala. Desno krilo savezničke vojske držali su Teodorikovi Vizigoti, lijevo Aecijeve rimske regularne trupe, dok su u sredinu

¹³ Iord. *Get.* XXXVI, 185–186.

¹⁴ Paul. *Diac.* XIV, 3.

¹⁵ *Prosperi Tironis Epitoma chronicon*, 481–482, 1364: „Tolika je bila providnost patricija Aecija, da se ravnopravno suprotstavio neprijateljskom mnoštvu premda su mu ratnici bili odasvud nasumce skupljeni.”; Iord. *Get.* XXXVI, 191: „...da je s odasvud skupljenim ratnicima pohitao protiv divljega i bezbrojnog mnoštva.”

¹⁶ Iord. *Get.* XXXVI, 190: „Stoga kralj Teodorik izvodi nebrojeno mnoštvo Vizigota.”

¹⁷ Iord. *Get.* XXXVI, 191; Paul. *Diac.* XIV, 4, navodi „...gotovo cijeli narod Zapada.”

¹⁸ Greg. *Turon. Historia* II, 7.

¹⁹ Greg. *Turon. Historia* II, 7.

²⁰ Iord. *Get.* XXXVII, 196.

smjestili Sanguibana i Alane kako bi ga držali pod kontrolom okruženog brojnim saveznicima.²¹ S druge strane Jordan nije tako precizan kad govori o Atilinu bojnemu redu pa navodi samo da je Atila s najboljim snagama držao centar, a kao glavne saveznike navodi Ostrogote pod braćom Valamirom, Teodemirom i Vidimerom i „bezbrojnu gepidsku vojsku” pod kraljem Ardarikom. Ostali su bili „gomila kraljeva i vođa različitih naroda.”²²

Atila je poveo svoje ljude da zauzmu vrh, ali su ga u tome spriječili Aecije i Torismund koji su uz velike napore uspjeli osvojiti dominantan položaj. Taj je neuspjeh obeshrabrio Atiline ljude pa ih je on morao osokoliti za ponovni napad. U kaosu bitke bio je kralj Teodorik zbačen s konja pa su ga pregazili vlastiti vojnici. Jordan navodi i drugu verziju po kojoj je Teodorik ubijen Andagisovim oružjem sa strane Ostrogota. U svakom slučaju, Teodorik je stradao u bitki „...u dubokoj starosti.”²³

Izrazito krvavu bitku²⁴ prekinula je noć, u čijoj je tmini u žaru bitke umalo stradao Torismund naletjevši na hunske konjanike, misleći da prilazi svojim položajima. I Atila je jedva izbjegao pokolj i smrt u sukobu s Vizigotima pronašavši spas u vlastitom taboru. Izgubljen u noćnoj zbrci Aecije je također lutao bojištem te se naposljetku uspio vratiti Vizigotima.²⁵

Kad je jutro otkrilo strahote bojišta Atila je bjesnio u taboru znajući da je u teškom položaju jer nije imao zaliha. S druge strane, u rimskom savezničkom taboru vijećalo se što uraditi s poraženim Atilom. Za to vrijeme Goti su, čudeći se njegovoj izočnosti u trenucima slavlja, tražili svoga kralja kojega nigdje nije bilo. Naposljetku, njegovo je tijelo otkriveno na bojištu.²⁶ Nakon organiziranog pogreba Torismund se savjetovao s Aecijem o daljnjim postupcima i u konačnici prihvatio njegov prijedlog da se što prije vrati u Tolosu kako bi osigurao prijestolje da njegova braća, nakon što preuzmu očevu bogatstvo, ne bi pokušali preuzeti vlast.²⁷ Aecije je, naime, strahovao da Vizigoti ne unište Atilinu vojsku i potom se okrenu protiv Carstva. Iz tog je razloga odlučio poštediti Atilu kao protutežu.²⁸ Na jednak način uvjerio je i Franke da se povuku u svoj dio Galije.²⁹ Aecije je sa svojim „...ostao na bojištu i obogatio svoju vojsku svim plijenom zarobljenim

²¹ Iord. *Get.* XXXVIII, 197.

²² Iord. *Get.* XXXVIII, 199–200.

²³ Iord. *Get.* XL, 209; *Chron. Gall. A.* DXI., 615.

²⁴ Jordan (*Get.* XL, 208) opisuje slikovito kako se potocić koji je tekao bojištem pretvorio u rijeku krvi koja je nosila leševe i ranjenike. Isti motiv donosi i Pavao Đakon (*Historia*, 6) očito preuzevši ga od Jordana.

²⁵ Iord. *Get.* XL, 211–212.

²⁶ Iord. *Get.* XLI, 214.

²⁷ Iord. *Get.* XLI, 215–216; Greg. Turon. *Historia* II, 7; Paul. Diac. XIV, 8.

²⁸ Paul. Diac. XIV, 8.

²⁹ Greg. Turon. *Historia* II, 7: „Također se poslužio sličnim trikom kako bi otjerao franačkog kralja.”

od neprijatelja.³⁰ Saznavši za odlazak Gota Atila se još neko vrijeme zadržao u taboru, a potom napustio Galiju i vratio se u Panoniju.

Svi sačuvani tekstovi naglašavaju da se radilo o pobjedi rimske savezničke vojske nad Atilom,³¹ ali Jordan ipak nije tako izravan iako spominje „poraženog Atilu” i da je „...u očajničkim okolnostima spomenuti kralj, još uvijek krajnje velikodušan, sagradio lomaču od sedla svojih konja i, ako bi njegovi protivnici provalili, htio se baciti u plamen, da se nitko ne raduje njegovoj rani ili da gospodar tako velikog naroda ne padne u vlast neprijatelja.”³² Jordan i Pavao Đakon ne slažu se s Aecijevom odlukom da poštedi Hune, pripisujući to njegovoj pogrešnoj procjeni. Jordan navodi: „Ostavio je Hune i vratio se u Galiju. Tako se ljudska slabost susreće sa sumnjom.”³³ „Nažalost, ljudski um nije svjestan koliko je štete nanio svojoj zemlji ovom odredbom, a želi je odvratiti.”³⁴

Iz sačuvanih vijesti jasno je da se radilo o izuzetno krvavoj bitki, ali brojke koje navode neki od autora ne mogu se smatrati realnima. Najveću brojku palih navode Hidacije i Izidor, Hidacije uz stanovitu ogradu: „Spominje se da je u toj bitki poginulo 300.000 ljudi.”³⁵ Prema Izidoru, između prvog i posljednjeg napada, u toj bitki je palo gotovo 300.000 ratnika.³⁶ Jordan, kojega slijedi Pavao Đakon navodi 180.000 palih boraca.³⁷ *Galska kronika* iz 511. slikovito navodi da je tjelesa bilo bezbroj,³⁸ slično kao i Prosper Tiron,³⁹ dok se ostale vijesti ne izjašnjavaju o broju poginulih, no obje su vojske ostale na bojištu i mogle nastaviti bitku. Stoga pravog pobjednika, u stvari, nije moguće imenovati jer se Aecije odlučio na diplomatski kompromis raspustivši glavninu svojih snaga.

Zašto je ta bitka važna? Ponajprije zbog toga što taj slučaj predstavlja jedinu suradnju regularne rimske vojske s više germanskih naroda, koji su se dotad već nastanili na tlu Zapadnog Carstva, protiv zajedničke vanjske opasnosti. U isto vrijeme, radilo se o posljednjoj velikoj bitki na europskom tlu u kojoj je bio angažiran golem broj ratnika na objema stranama. Europski kontinent

³⁰ *Additamenta ad Prosp. Havn. (in textu)*, 301–302, s.a. 451; Greg. Turon. *Historia* II, 7: „Ali dok su se oni povlačili, Aecije se, opljačkavši polje, pobjednički vratio u svoju domovinu s velikim plijenom.”

³¹ Hydat. *Chron.* 26, 150. s.a. 452: „Huni su posječeni, nadvladani Božjom pomoći”; *Additamenta ad Prosp. Havn. (in textu)*, 301–302, s.a. 451: „Izvjesno je da su u tom sukobu pobijedjeni Huni...”; Greg. Turon. *Historia* II, 7: „Jer nitko ne sumnja da je vojska Huna bila razbijena...”; Isidor, *Historia*, 27: „Ali Huni, koji su bili gotovo pobijeni do točke istrebljenja, sa svojim kraljem Atilom, napustivši Galiju, ...”; Paul. Diac. XIV, 6: „...iako se niti jedna vojska nije predala, ipak je jasno da je Atila poražen.”

³² Iord. *Get.* XL, 213.

³³ Iord. *Get.* XLI, 216–217.

³⁴ Paul. Diac. XIV, 8.

³⁵ Hydat. *Chron.* 26, 150. s.a. 452.

³⁶ Isidor, *Historia*, 25.

³⁷ Iord. *Get.* XLI, 217.

³⁸ *Chron. Gall. A. DXI.*, 615.

³⁹ *Prosperi Tironis Epitoma chronicon*, 481–482, 1364.

koncentraciju vojske sličnih razmjera i s toliko žrtava više neće vidjeti u sljedećih nekoliko stoljeća.

Glavni junaci i sudionici bitke nisu je zadugo nadživjeli. Atila je umro već 452. godine tijekom raskošne gozbe koju je pripremio za svoju svadbu, Aecija je 454. godine vlastitom rukom usmrtio car Valentinijan da bi već sljedeće godine i on bio ubijen. Iste je godine smrt sustigla i Torismunda u trećoj godini vladavine. Dok je bio bolestan ubio ga je u Tolosi njegov klijent Askalk.